

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ

В. О. Кіктенко

ТЕОРІЯ “МИРНОГО ПІДНЕСЕННЯ / РОЗВИТКУ КИТАЮ” В ПОЛІТИЧНОМУ ТА НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Загальна стратегія сучасної зовнішньої політики КНР була найбільш повно виражена в оригінальній теорії “мирного піднесення / розвитку Китаю”, яка почала формуватися і здійснюватися з середини 1990-х років з метою підвищення міжнародної репутації країни в ході здійснення політики “реформ і відкритості”. Особливо гострою є інтенсивна дискусія серед політиків і вчених щодо перспектив модернізації, що визначається такими виразами, як “століття Китаю”, “китайське диво”, “піднесення Китаю”, “крах Китаю” і “китайська загроза”, й вказує на підвищену увагу до зростаючої моці Піднебесної. У цій статті представлені різні ідеї, концепції та погляди, які відображають формування теорії “мирного піднесення / розвитку Китаю” і реакцію на неї інтелектуалів, а також аналізуються загальні мовні акти й відповідні правила китайського політичного дискурсу та особливості його сприйняття у світі.

Причини і витоки появи теорії “мирного піднесення Китаю”. Відправною точкою відродження Китаю в новітній час була політика “реформ і відкритості” (改革开放, *gǎigé kāifàng*), розпочата Ден Сяопіном у 1978 році. Зростання економічного, політичного і культурного впливу Китаю у світі стало важливою темою обговорень серед політиків і науковців у всьому світі, які відразу ж розійшлися у своїх оцінках – від оптимізму до побоювань щодо появи у світі китайської загрози [Economy 2005; Ross 2006; Shirk 2007; Sutter 2005; Vogel 2004]. Політика “реформ та відкритості” була підкріплена твердженнями керівництва країни, що у Китаю немає насильницьких цілей і намірів застосування сили у відносинах з іншими країнами, а є тільки прагнення до встановлення миру у своєму регіоні і в усьому світі. Початок цьому було покладено в 1985 році, коли Ден Сяопін сформулював головний принцип зовнішньої і внутрішньої політики Китаю – “мир і розвиток” (和平与发展, *héping yǔ fāzhǎn*). Однак після подій на площі Тяньаньмень 1989 року і завершення тайванської міні-кризи 1995–1996 років, а також під впливом дискусій у США щодо зростання могутності та впливу КНР китайський уряд прийняв “нову концепцію безпеки” (新安全观, *xīn ānquán guān*), ідеї якої лягли в основу теорії “мирного піднесення Китаю” (中国和平崛起, *zhōngguó héping juéqǐ*). Ці поняття стали топовими гаслами в китайській зовнішній політиці і почали часто з’являтися в офіційних виступах керівників країни. “Нова концепція безпеки” вперше згадується в китайсько-російській “Спільній декларації про багатополярний світ і встановлення нового міжнародного порядку” 1997 року, після чого прем’єр-міністр і міністр закордонних справ Китаю почали виступати із заявами про необхідність прийняття цієї моделі відносин з іншими країнами на глобальному рівні. 1999 року Цзян Цзємін у своїй промові на конференції з роззброєння в Женеві пояснив, що “Нова концепція безпеки” повинна включати в себе чотири елементи: *взаємну довіру* (互信, *hùxìn*), *взаємну вигоду* (互利, *hùlì*), *рівність* (平等, *píngděng*) і *співробітництво* (合作, *hézuò*) – пізніше було замінено на 协作, *xiézuò*), що мало показати сусіднім країнам мирні наміри Китаю. Китайські вчені вже в 1995 році використовували поняття

“мирне піднесення” для опису перспектив розвитку зовнішньої політики, але перша аналітична робота, присвячена теорії “мирного піднесення Китаю”, була надрукована в 1998 році і являла собою колективну монографію на чолі з Янь Сюетуном (阎学通) [中国崛起... 1998], який сьогодні є одним із провідних китайських політологів¹.

Представники китайського партійного і політичного істеблішменту добре розуміли, що зростаюча економічна і військова міць Китаю може викликати занепокоєння в міжнародній спільноті в цілому, але в першу чергу у країн-сусідів і США. Такий стан речей міг значно зашкодити образу Китаю у світі і знизити ефективність китайської дипломатії. Тому у 2002 році Чжен Біцзянь (郑必坚), один із провідних теоретиків Комуністичної партії Китаю та колишня довірена особа голови КНР Ху Цзіньтао, почав розробку та поширення концепції “мирного піднесення Китаю”. 2003 року у своєму виступі на Боаоському азіатському форумі він використав цей термін вперше [Pan Chengxin 2009, 129]. У своїй промові Чжен Біцзянь зазначив, що в минулому зростання держав часто ґрунтувалося на агресії та експансії (Німеччина, Японія, СРСР), що призводило до різких змін глобальних політичних структур і навіть до війн (*теорія гегемоністської стабільності в міжнародних відносинах*). У сучасному ж світі КНР повинна виробити новий підхід, який буде базуватися на принципах мирного розвитку, що в цілому сприятиме збереженню миру в усьому світі. При цьому такий підхід у зовнішній політиці розуміється в тісному зв’язку, а не у відриві від процесу економічної глобалізації. Чжен Біцзянь ототожнює “мирне піднесення” і модернізацію Китаю, успіх якої залежить від відкритості ринків, інституційного самовдосконалення і взаємовигідних відносин з іншими країнами. Основні думки й аргументи Чжен Біцзяня широко висвітлювалися в китайських ЗМІ і поширювалися МЗС КНР протягом вересня – жовтня 2005 року. Особливу увагу було приділено просуванню ідей “мирного піднесення Китаю” в США, кульмінацією чого стала публікація статті «“Мирне піднесення Китаю” до статусу великої держави» в найвпливовішому журналі цієї країни, присвяченому вивченню зовнішньої політики, – “Foreign Affairs” [Zheng Bijian 2005, 18–24].

У статті “Шлях Комуністичної партії Китаю у ХХІ столітті”, надрукованій 22 листопада 2005 року на першій сторінці газети “Женьмінь жибао”, Чжен Біцзянь зазначив, що вже в кінці 1970-х років Китай вибрав шлях, який принципово відрізняється від розвитку колишнього Радянського Союзу. 1979 року СРСР вторгся в Афганістан, а в той же час КПК прийняла історичне рішення про початок реформ і відкритості зовнішньому світу, що чітко вказувало на прагнення Китаю до підтримання існуючого міжнародного порядку, незастосування сили для вирішення спірних питань та збереження миру в усьому світі. Китай також прийняв нові умови економічної глобалізації, бо вона дає можливість мирним шляхом отримувати необхідні світові ресурси для здійснення своєї модернізації. Іншими словами, економічна глобалізація стала альтернативою територіальній експансії і боротьби за колонії. Чжен Біцзянь сформулював основні поняття внутрішньої і зовнішньої політики Китаю, що знайшло вираження в понятті “трьох світів”: міжнародний світ, внутрішня гармонія і примирення в Тайванській протоці. У контексті західних теорій міжнародних відносин теорія “мирного піднесення Китаю” Чжен Біцзяня значною мірою є ліберальним аргументом, оскільки приймає економічний та інші аспекти глобалізації для відмови від насильницьких дій в умовах нового типу взаємозалежності країн у нині існуючій міжнародній системі [Zheng Bijian 2005b].

Теорія “мирного піднесення Китаю” в офіційних виступах керівників КНР. Офіційне введення в обіг нової концепції зовнішньої політики Китаю було зроблено в кількох виступах голови КНР Цзян Цземіня, після чого це стало “важливим керівництвом” (重大指导, zhòngdà zhǐdǎo) [夏立平 2004, 139–140]. Теорія “мирного піднесення Китаю” була заснована на теорії гармонії (和谐论, héxié lùn), яка, незважаючи на світові суперечності і взаємні претензії, повинна гарантувати мирне

співіснування. У цілому це є виразом більш загальної концепції “мир і розвиток” як відмови від мислення “холодної війни” і силової політики, про що було сказано в доповіді Цзян Цземіня на XVI з’їзді КПК [夏立平 2004, 26–27]. Потім голова Ху Цзіньтао і прем’єр Держради КНР Вень Цзябао почали використовувати формулювання “мирного піднесення Китаю” у своїх публічних виступах у кінці 2003 – на початку 2004 року, що стало першою політичною ініціативою четвертого покоління керівництва КНР [China’s Peaceful Rise... 2006]. Зокрема, Вень Цзябао у своєму виступі в Гарвардському університеті в грудні 2003 року наголошує на мирному характері тисячолітньої китайської цивілізації (!) і так пояснює нову стратегію розвитку Китаю: “Китай – дуже велика країна, що розвивається. Для нас неправильно і неможливо покладатися на зарубіжні країни у сфері розвитку. Ми повинні і можемо розраховувати тільки на свої власні сили. Іншими словами, в той час як Китай дедалі більше відкривається зовнішньому світу, ми повинні більш повно і більш сумлінно спиратися на власні структурні інновації, на внутрішній ринок, що постійно розширюється, на перетворення величезних заощаджень громадян в інвестиції, на підвищення якості життя населення та на науково-технічний прогрес у вирішенні проблем ресурсів і навколишнього середовища. У цьому й полягає суть мирного піднесення і розвитку Китаю” [Wen Jiabao 2003]. Про “мирне піднесення Китаю” говорив голова КНР Ху Цзіньтао в тому ж році на семінарі, присвяченому 110-річчю з дня народження Мао Цзедуна. У березні 2004 року на другій сесії десятого скликання Всекитайських зборів народних представників на прес-конференціях прем’єр-міністр і міністр закордонних справ знову говорять про нову концепцію. Вень Цзябао розкрив п’ять аспектів концепції “мирного піднесення Китаю”: “Китай сприятиме миру в усьому світі і прагне до власного розвитку, Китай повинен домогтися успіху за рахунок використання власних зусиль і на основі власних сил, зберігаючи при цьому політику відкритості та розвиваючи економічні і торгові обміни з усіма дружніми країнами; це буде тривалий період зростання і наполегливої праці людей, і, нарешті, це зростання не являтиме собою перешкод або загроз для інших країн” [Wen Jiabao 2004].

“Мирне піднесення” чи “мирний розвиток”? Однак введення терміна було непростим і суперечливим, що можна було побачити від самого початку його вживання. Так, вже із середини травня 2004 термін “мирне піднесення Китаю” почав рідше з’являтися в офіційних виступах і майже перестав використовуватися, що було пов’язано насамперед з позицією Цзян Цземіня, який ще мав у цей час сильний вплив у китайській політиці. Він вірив у домінуючу роль військових у забезпеченні процвітання та розвитку сильної країни, а тому вважав, що не зовсім правильно використовувати вираз “мирне піднесення”. Особливо це стосувалося “тайванського питання”, бо китайські лідери завжди допускали можливість застосування сили для повернення острова. Крім того, дискусії йшли не тільки в керівництві країни, а й серед інтелектуалів і широкої громадськості щодо слова “піднесення”, яке, на думку багатьох із них, може сприйматися зовнішнім світом як загроза встановленому порядку, завадить політичному стримуванню Тайваню, суперечить загальним рекомендаціям Ден Сяопіна щодо зовнішньої політики, перешкоджатиме військовій модернізації і може спровокувати популістський націоналізм. Через це в остаточній редакції використовується дещо змінений варіант – “мирний розвиток Китаю” (中国和平发展, *héping fāzhǎn*), хоча офіційні особи іноді вживають і первісний варіант. Офіційно зміст нового підходу китайського керівництва до міжнародних питань було розкрито в повідомленні Інформаційного бюро Держради КНР у грудні 2005 року [China’s Peaceful Development 2011], а китайські лідери почали використовувати менш агресивні висловлювання – “мирний розвиток” (和平发展, *héping fāzhǎn*), “мирне відновлення” (和平复兴, *héping fùxīng*) і “мирне відродження” (和平振兴, *héping zhènxīng*). Крім того, для подолання спричинених швидким

зростанням економіки великих внутрішніх проблем (дисбаланс регіонального розвитку, забруднення навколишнього середовища, бідність і безробіття) четверте покоління лідерів на чолі з головою КНР Ху Цзіньтао і прем'єром Держради КНР Вень Цзябао прийняли “концепцію наукового розвитку” (科学的发展观, *kēxué de fā zhǎn guān*), яка була введена в обіг у 2004 році і включала в себе чотири аспекти: суспільний розвиток, всебічний розвиток, скоординований розвиток та сталий розвиток.

Отже, нова дипломатична теорія “мирного розвитку Китаю” стала офіційною ідеологією в період керівництва Ху Цзіньтао [Zheng Bijian 2005a] з метою спростування “теорії китайської загрози”, що вказує на можливі виклики з боку нового політичного, економічного та військового гіганта ХХІ століття. Таким чином, робилася спроба запевнити інші країни, що зростання Китаю не становить загрози миру і безпеці, а також не призведе до появи китайського гегемонізму. Тобто Китай прагне до реалізації цієї політики як усередині китайського суспільства-гармонії, так і за його межами, щоб сприяти створенню мирного міжнародного оточення. Теорія “мирного розвитку Китаю” позиціонує Китай як відповідального світового лідера, який спирається на м'яку силу (*soft power*), і як країну, яка орієнтована на вирішення своїх внутрішніх проблем і покращення добробуту свого народу, а не на втручання в справи інших країн. Крім того, термін вказує на бажання Китаю уникнути будь-якої міжнародної конфронтації і напруженості. Загалом можна виділити такі положення цієї теорії:

- Китай протягом останніх 20 років отримав стратегічні можливості. Основними актуальними питаннями для сучасного світу є мир і розвиток.

- Китай вибрав шлях мирного розвитку з початку політики “реформ і відкритості”, яким прямуватиме на період переходу до суспільства середньої заможності й гармонії. Успішний швидкий розвиток Китаю протягом останніх років доводить правильність вибору курсу реформ, яким немає альтернативи.

- Хоча Китай домігся великого прогресу, але він залишається слаборозвиненою країною, бо за доходом на душу населення перебуває за межами першої сотні країн. Всі зусилля Китаю щодо вирішення проблем розвитку в основному спрямовані на поліпшення умов життя китайського народу. Зазначена мета мирного будівництва, а не військової експансії, залишатиметься головною ще для кількох поколінь китайців.

- Як країна, що розвивається, Китай купуватиме капітал, технології та ресурси на світовому ринку за рахунок рівної конкуренції і за допомогою мирних засобів. Крім того, додаткові зусилля будуть спрямовані на ослаблення залежності Китаю від зовнішніх ресурсів і дедалі більше опертя на внутрішні.

- Китай у своєму розвитку ґрунтуватиметься на інституційних інноваціях, реструктуризації промисловості, освоєнні зростаючого внутрішнього ринку, перенесенні величезних особистих заощаджень в інвестиції та розвиток людських ресурсів.

- “Тайванське питання” залишається великою проблемою для розвитку Китаю, але його вирішення має бути досягнуте мирним шляхом. Застосування сили буде можливим тільки у разі оголошення Тайванем незалежності де-юре.

- У світовій політиці Китай не прагнучиме до гегемонії і домінування, а виступає за новий міжнародний політичний та економічний порядок шляхом реформування й демократизації міжнародних відносин. Китай відмовляється від старої практики, коли держави прагнули до гегемонії, що призводило до блокового протистояння і війни, а інколи – до розпаду такої держави.

- Китай виходить за рамки мислення холодної війни, яка відкидає мирний розвиток і співпрацю з причини відмінностей соціальних систем та ідеологій. Іншими словами, Пекін не зацікавлений у веденні ідеологічної війни із західним світом.

- Пекін здійснює добросусідську політику щодо інших азіатських країн, що має поліпшити відносини з усіма країнами світу (правда, це не стосується Японії, яка є єдиною країною, відповідальною за відсутність дружніх відносин).

• Військовий бюджет Китаю є незначним, оскільки поступається США і Японії, а китайська військова доктрина є оборонною, бо спрямована винятково на захист своїх сухопутних кордонів і берегових ліній.

• Китайська культура є мирною і гармонійною. Китай виступає за взаєморозуміння і злиття, а не зіткнення між цивілізаціями. Традиційний китайський підхід ґрунтується на гармонії між людиною і природою, а не на підкоренні природи, як на Заході.

Загалом теорія “мирного розвитку Китаю” передбачає 1) сприятливу міжнародну обстановку, 2) здійснення миролюбної політики, 3) утвердження власних культурних особливостей, 4) самообмеження можливостей розширення, 5) стратегію розвитку, що обстоює мирні засоби для отримання ресурсів. Застосування цієї концепції в основному було спрямоване на народи Азії та США, для того щоб переконати їх у безпеці перспектив військового та економічного зростання КНР і, відповідно, відсутності загрози миру та стабільності, і навіть у ймовірній вигоді всім країнам. Доктрина підкреслює важливість м’якої влади і частково базується на твердженні, що добрі відносини із сусідами будуть зміцнювати, а не зменшувати комплексну потужність КНР, яка, швидше за все, уникатиме неомеркантилізму і протекціонізму. У дипломатичній сфері доктрина передбачає зменшення напруженості в прикордонних суперечках, що стосуються островів Спратлі (南沙群島, *nánshā qúndǎo*) і Дяюйдао (釣魚台群島, *diàoyú tái qúndǎo*), а також Південного Тибету (藏南, *zàngnán*).

Китайські прихильники (“оптимісти”), “оптимісти, що сумніваються” і противники теорії “мирного піднесення / розвитку Китаю”. У ході дискусії щодо теорії “мирного піднесення / розвитку Китаю” в середовищі політиків і вчених сформувалося три групи – прихильники (“оптимісти”), “оптимісти, що сумніваються” і противники. За нову теорію практично відразу після її появи виступили такі впливові китайські журнали, як, наприклад, “Ляован” (“瞭望”) і “Сюесі шибао” (“学习时报”), рекомендуючи теорію “мирного піднесення Китаю” як правильну і слушну. Представники багатьох мозкових центрів, і насамперед шанхайських, не тільки підтримали ідею “мирного піднесення”, а й почали активно її обґрунтовувати, стверджуючи, що вона розвиває теорію “трьох представництв” Цзян Цземіня¹. З одного боку, це ґрунтувалося на сучасних макроекономічних досягненнях Китаю, а з другого боку – на традиційних китайських уявленнях про світ, любов та культуру. У монографії 2004 року “Мирне піднесення Китаю” Ся Ліпін і Цзян Сіюань наголосили на необхідності створення нової теорії міжнародних відносин, заснованої на таких традиційних китайських цінностях, як *єдність у різноманітті*, *мир і людинолюбство* [陆钢 2004, 418–419]. Перш за все автори вказують на давню ідею *єдності в різноманітті* (和而不同, *hé ér bù tóng*), яка виникла у зв’язку з іншою фундаментальною концепцією давньокитайської філософії – *єдності всесвіту і людини* (天人合一, *tiān rén hé yī*), що в конфуціанстві називається *єдністю шляхетної людини і всесвіту* (君和而不同, *jūn hé ér bù tóng*). Так, наприклад, Конфуцій вчить, що “Благородний чоловік прагне до єдності через різномудство” (“和而不同...”, *hé ér bù tóng*) (Лунь юй, XIII: 23) [Переломов 2000, 396] і “цінним є досягнення єдності через різномудство” (“... 和為貴”, *hé wéi guì*) (Лунь юй, I: 12) [Переломов 2000, 304], що являє собою гуманістичну етику буття і дії не тільки в родині, а й у суспільстві та в державі. Конфуціанська етика – це етика ієрархічних відносин, відповідно до якої всі суб’єкти повинні поважати соціальний статус один одного, що є ідеальними (або утопічними) уявленнями про досягнення миру і гармонії. Також як стародавні витоки концепції “мирного піднесення Китаю” називається даосизм, у якому всесвіт сприймається як ціле і тому життя людини розуміється як гармонія з природою на основі *принципу відповідності природі через недіяння* (无为而治, *wú wéi ér zhì*). Засновник моїзму Мо-цзи сформулював ідеал загальної любові і

рівноправного суспільства, що базується на взаємній підтримці та відданості загальному благу. Великий військовий мислитель давнини Сунь-цзи розробив цілу стратегію, спрямовану на завоювання ворога без застосування сили, що підкреслює пріоритет дипломатичних рішень у зовнішній політиці, а не військових. На відміну від західних понять “нація”, “національна держава”, “суверенітет” і “міжнародна система”, “китайський світ” (Піднебесна) пов’язаний з ідеєю “всього під небом” (天下, *tiān xià*), що означає гармонійне співтовариство різних царств, щоправда, під проводом китайського імператора, представника Неба на Землі [Shih Chih-yu 1993, 27–34]. Ключовим тут є поняття 和 (*hé*), яке має різні тлумачення в Китаєзнавстві, але сьогодні вчені, політики та журналісти країн конфуціанського культурного регіону використовують найбільш традиційний переклад – “гармонія”. До того ж позитивними аспектами розвитку традиційного Китаю визначаються “культура дракона” (龙文化, *lóng wénhuà*) і повільна відмова від “менталітету жертви” (受害者心态, *shòuhài zhě xīntài*) в інституті влади, для якої характерне походження моралі з природи [钱皓 2004], а також ототожнення влади і моралі [Wang Yiwei 2005].

Прихильники нової концепції вважали, що “мирне піднесення Китаю” можливе тільки тому, що змінилася природа світових протиріч – глобалізація призвела до взаємної залежності (相互依存, *xiānghù yīcún*). Крім того, виникло багато нетрадиційних загроз безпеці (非传统安全问题, *fēi chuántǒng ānquán wèntí*), які можна подолати тільки зусиллями всього світового співтовариства (наприклад, боротьба зі СНІДом, екологічні проблеми, питання ядерної безпеки, боротьба з тероризмом). У ХХІ столітті полем конкуренції між країнами буде економіка, а не військове протистояння, бо, як стверджує дослідник макроекономічних процесів Ван Цзянь, капіталізм змінив своє обличчя. В епоху “віртуального капіталізму” (虚拟资本主义, *zūxū zīběn zhūyì*) потоки капіталу проходять в основному через фондові ринки та облігації (股票, *gǔpiào*; 债券, *zhàiquàn*), а Китай вже є центром світового виробництва і, відповідно, може стати важливою умовою розвитку інших країн. Саме з аналізу економічного розвитку та становища матеріального виробництва (物质产品生产, *wùzhì chǎnpǐn shēngchǎn*) робиться висновок про можливість здійснення стратегії “мирного піднесення Китаю” на глобальному рівні (和平的走出去, *héping de zǒu chūqù*) [王建 2004]. З другого боку, Го Шуюн робить сильний акцент на “історичному детермінізмі”, пов’язуючи нинішні успіхи з усім попереднім розвитком Китаю в контексті всесвітньої історії, в якій він виділяє три основні глобальні етапи: 1) становлення, зростання і відмова від війни як засобу досягнення світового панування в період з 1648-го (Вестфальський мир) по 1945 р. (кінець Другої світової війни); 2) мирне співіснування і мирна конкуренція між світовими державами з 1950 р. до кінця ХХ століття як перехідний період до “ідеального світового порядку” (сигналом для перетворення став “мирний колапс” (和平衰落, *héping shuāiluò*) Радянського Союзу); 3) “ідеальний світовий порядок” (理想类, *lǐxiǎng lèixíng*) ґрунтуватиметься на досягненнях інтеграційної моделі Європейського Союзу та системи прав людини (人权制度, *rénquán zhìdù*), що в результаті буде перетворено з режиму суверенітету (主权制度, *zhǔquán zhìdù*). У зв’язку з цим Го Шуюн виділяє три основні рівні (研究层面, *yánjiū céngmiàn*) “мирного піднесення Китаю”: 1) міжнародна система повинна відповідати “мирним” способам досягнення статусу світової держави, бо за умов збереження міжнародних конфліктів або війн це недосяжно; 2) застосування владою в ролі основної стратегії мирного змагання; 3) на інтерактивному рівні країна, яка перебуває на підйомі, створює позитивний імідж і взаємодіє з іншими країнами в позитивному сенсі [郭树勇 2008]. Крім того, початок піднесення Китаю датується 1949 роком (утворення КНР), а досягнення рівня світового лідера (世界一流强国, *shìjiè yīliú qiángguó*) має відбутися до 2040 року, коли “чотири модернізації”² будуть виконані. Також мирне піднесення повинне забезпечувати національну безпеку, і, згідно з Го Шуюном, Китай має зробити три основні кроки для досягнення

зростання держави (国家崛起, *guójiā juéqǐ*): 1) підготовчий етап (营造阶段, *yíngzào jiēduàn*), коли держава вибудовує мирні відносини із сусідами і запобігає розколу в країні; 2) етап формування (塑造阶段, *sùzào jiēduàn*), коли Китай бере ініціативу з метою відновлення втрачених територій; 3) стратегічний економічний етап, на якому відбувається запровадження світовою спільнотою нового економічного порядку, а також забезпечення рівності і справедливості [郭树勇 2008a]. Мен Хунхуа, професор Центральної партійної школи, описав процес “мирного піднесення Китаю” в найближчі два-три десятиліття як історичну і стратегічну можливість (战略机遇, *zhànluè jīyù*) для реформування, перспектив зростання та активної ролі в міжнародному розвитку. При цьому Ван Мао і Мен Янчин вважають, що Китай не претендуватиме на роль лідера, бо йому не притаманна традиція “культурного піднесення” (文化上的崛起, *wénhuà shàng de juéqǐ*), а навпаки, важливим положенням китайської зовнішньої політики є приховування намірів та отримання певних переваг.

“Оптимісти, що сумніваються” в основному представлені вченими, які вважають теорію “мирного піднесення Китаю” складним і різнобічним концептом. Так, Чжан Цзяньцін у статті, опублікованій у тижневику “Наньфан чжуан” у березні 2004 року, заявив, що ця теорія не має якихось оціночних суджень і відсилає безпосередньо до активної політики. Він звинуватив уряд у використанні “порожньої концепції” без будь-якого ідеологічного тла, а також зазначив, що новий підхід явно суперечить принципу Ден Сяопіна “приховувати наміри” і не відповідає обстановці у світі (події 11 вересня 2001 року, військова операції США в Іраку, корейська криза). Чжан Цзяньцін згоден із самою необхідністю розвитку, але в основу повинна бути покладена теорія, відмінна від західної моделі зростання. Китайське зростання має ґрунтуватися на власних культурних і духовних цінностях, і, крім того, саме поняття “піднесення” не цілком відповідає китайському відродженню культури і розходиться з китайськими цінностями [张剑荆 2004]. Провідний китайський економіст Ху Аньган виправдовує “мирне піднесення Китаю”, заявляючи, що таким чином Китай відновлює свої втрачені раніше позиції у світовій економіці: 1) 1400–1800 рр. – Китай як центр світової економіки; 2) 1820–1950 рр. – падіння економічної потужності Китаю; 3) 1950–2020 рр. – прискорення економічного зростання Китаю; 4) 2020–2050 рр. – відновлення економічної потужності Китаю [中国... 2004, 2–3]. Але так само, як і Чжан Цзяньцін, Ху Аньган сумнівається в успіху зростання Китаю шляхом “чорного розвитку” (黑色发展之路, *hēisè fāzhǎn zhī lù*), тобто зі збереженням таких проблем внутрішнього розвитку, як корупція, екологічні проблеми, соціальне розшарування, низька ефективність праці, тяжка спадщина радянського типу індустріалізації, нерівномірність розвитку регіонів, а також негативні риси західного споживачього суспільства. Тому Китай повинен створити свою власну модель, яка відповідатиме завданням раціонального використання природних і людських ресурсів – “зелений розвиток” (绿色的发展, *lǜsè de fāzhǎn*) [中国... 2004, 13–15]. Інший китайський вчений, Гао Цюаньсі, стверджує, що головне питання полягає не в мирному піднесенні самому по собі, а в проблемі подолання розриву між Китаєм і розвиненими країнами. Зокрема, Китай не є сучасною державою (现代国家, *xiàndài guójiā*), бо тут немає відповідної політичної системи, цивільних прав та обов’язків, верховенства права, демократії, конституційного уряду та суспільної моралі, незважаючи на здійснення політики “реформ і відкритості” як форми модернізації країни. Крім того, пересічні китайці, як і раніше, мають обмежений доступ до обговорення питань зовнішньої політики, що також не сприяє виробленню ефективних рішень. У той час як Китай ще вирішує питання національного будівництва держави, провідні країни світу перейшли на наступний рівень – “постдержавний період”, що кардинально змінить характер міжнародних відносин. У зв’язку з цим Гао Цюаньсі виступає за те, щоб Китай захищав свої національні інтереси шляхом здійснення зовнішньої політики на принципах “реалістичного лібералізму” (现实自由主义, *xiànshí zìyóuzhǔyì*),

xiànrshí de zìyóu zhǔyì), який базується на пацифізмі (和平主义, *héping zhǔyì*) і лібералізмі (自由主义, *zìyóu zhǔyì*) як опозиції гегемонізму (霸权主义, *bàquán zhǔyì*) [Gao Quanxi 2008]. Найцікавішу точку зору висловив Ду Гуань, який у своїй статті “Мирне піднесення і два охоплення” відзначив, що мирною ядерною країною Китаю може бути тільки за умови подолання двох перешкод – деспотизму і сталінізму [Du Guang 2008]. Схожої точки зору дотримується професор Лі Цян, який підтримує теорію “мирного піднесення Китаю”, але вважає, що ця концепція все ще містить реалістичний погляд на благо держави (国家利益的现实主义, *guójiā lìyì de xiànrshí zhǔyì*), націоналістичні (民族主义, *mínzú zhǔyì*) та егоїстичні (自我, *zìwǒ*) елементи, а також манію величі (大我, *dàwǒ*). Подолати ці проблеми Китаю зможе, тільки визнавши верховенство економіки над політикою (经济决定政治, *jīngjì juédìng zhèngzhì*) [Li Qiang 2008].

Противники теорії “мирного піднесення Китаю” вказали на суперечності між урочистими деклараціями і реальною політикою, виступивши, таким чином, проти офіційної лінії партії. Ван Ічжоу і Ван Цзісі закликали до обговорення недоліків і теоретичних проблем нової концепції, а Ши Інхун вказав на “тайванське питання” як на потенційний фактор стримування зростання Китаю. Скептики вважають, що сам термін “піднесення” невдалий, оскільки може викликати страх і побоювання насамперед у країн Азії. Пан Вей зазначає, що керівництво партії робить швидше акцент на “потенційних досягненнях”, ніж на “прихованих намірах”, а замість цього слід відкинути фантазії і готуватися до боротьби на основі ідей Мао Цзедуну. Зростання країни передбачає її зміцнення (强大, *qiángdà*), а значить, протистояння іншим державам. Тому може існувати чотири можливі сценарії реалізації розвитку Китаю: 1) зростання означає досягнення статусу регіональної держави, а не наддержави; 2) великі держави і регіональні держави стримують наддержави; 3) у світі існує дві наддержави і кілька регіональних держав; 4) у світі існує одна наддержава і декілька держав, що зростають та виступають за усунення гегемонії наддержави. Хоча певним чином піднесення Китаю є противагою світовій гегемонії США, але Китай, як і раніше, залишається країною, що розвивається, тому теорія “мирного піднесення Китаю” – це спроба видати бажане за дійсне, що в результаті створює несприятливе ставлення до розвитку Китаю в цілому [Pan Wei 2008]. Для іншого вченого, Хуан Аньпіна, і “мирне піднесення Китаю”, і “мирний розвиток Китаю” – це тільки порожня риторика, яка не відповідає дійсності та не може вплинути на перегляд сучасної системи міжнародних відносин і в кращому разі тільки сприятиме балансу сил [Huang Aiping 2008].

Зазначена наукова дискусія і зміни в офіційній ідеології викликали зовнішні критичні зауваження, в яких, зокрема, вказувалося на фрагментарність процесу розробки і самого дискурсу китайської зовнішньої політики [王义桅 2006]. Справді, немає системного викладу принципів і положень зовнішньої політики КНР, яка, швидше, складається з набору декількох співзвучних виразів, понять і термінів. Деякі дослідники вважають, що така фрагментація пояснюється не тільки політичними процесами, а й особливостями китайського словотворення, коли інформація в основному передається через зміст слів і виразів, а не граматичних структур. Ця мовна особливість створює ситуацію, коли поняття “виростають” одне з одного, зберігаючи між собою генеалогічний зв’язок, і виникає тривалий процес пояснення. З цієї причини концепція зовнішньої політики Китаю складається з багатьох понять і термінів, які із західної точки зору погано пов’язані між собою логічно і причинно-наслідково. Для китайців же внутрішня логіка і відносини між цими поняттями очевидні, і тому розвиток від “п’яти принципів мирного співіснування” до “мирного піднесення / розвитку” і потім до “гармонійного світу” є безперервним і зрозумілим. Крім того, оскільки всі ці поняття походять зі стародавнього конфуціанства, то для китайців у цілому система стає органічною для сприйняття.

Але те, що для китайських вчених і політиків вважається органічним і можливим для “перемикання” понять в політичному і науковому дискурсі, для західних учених, а також японських і корейських вважається неприйнятним і викликає певну критику, в результаті якої були показані протиріччя всередині дискурсу “мирного розвитку Китаю”.

Реакція в США на теорію “мирного піднесення / розвитку Китаю”. Під впливом теорії міжнародних відносин і розуміння сучасної світової історії багато американських аналітиків вважають, що в перспективі конфлікт між США як наддержавою і дедалі могутнішим Китаєм є неминучим. На початку 2000-х років стратегія адміністрації Дж. Буша (мол.) визначала Китай як головного “стратегічного конкурента”, що очевидно базувалося на теорії “китайської загрози”. У жовтні 2005 року голова КНР Ху Цзіньтао під час зустрічі з президентом Дж. Бушем (мол.) офіційно представив теорію “мирного піднесення Китаю” з метою змінити фундаментальне сприйняття Китаю американським керівництвом. Просування Китаєм цієї теорії в США мало успіх, бо в результаті американські чиновники і представники еліти включили її у свою риторику та обговорення на різних рівнях. Так, заступник держсекретаря Роберт Зеллік офіційно заявив, що теорія “мирного піднесення Китаю” впливає на розуміння сучасного розвитку Китаю та характер американо-китайських відносин. Також він зазначив, що Китай сьогодні – це не Радянський Союз 1940-х років, бо ця країна не сповідує антиамериканську і радикальну ідеологію, спрямовану на знищення існуючої міжнародної системи, а навпаки, після двох десятиліть проведення політики “реформ і відкритості” Китай став повноправним членом міжнародного співтовариства. Незважаючи на те що Китай – це не демократія, він, проте, не веде боротьбу з демократичними країнами, і тому США не виключають можливості довгострокового співробітництва з Китаєм, і більше того, Р. Зеллік закликав Китай стати “відповідальним учасником” міжнародної системи [Zoellick 2005]. Таким чином, цей висновок в основному мав остаточно вирішити тривалу суперечку про те, як має бути представлений Китай у свідомості американської громадськості після закінчення холодної війни. Однак у результаті думки розділилися і виникло два протилежних табори – “скептики” (насторожене ставлення з позицій теорії “китайської загрози”) та “оптимісти” (позитивна оцінка теорії й очікування її практичного підтвердження в міжнародних відносинах) [Cossa 2004]. У підсумку американські вчені і політики більш зосередилися на конкретних проблемах швидкого розвитку китайської економіки і військової потужності [Kuehner 2007], а не на теорії “мирного піднесення / розвитку Китаю”.

Реакція в Японії на теорію “мирного піднесення / розвитку Китаю”. Японія більше від інших сусідів Китаю побоюється піднесення нового регіонального лідера в АТР, що є постійною темою обговорення, проте, так само як і в США, тут немає консенсусу щодо цього питання. Хоча є різні підходи в оцінці модернізації Китаю, але в цілому це здійснюється з позицій теорії “китайської загрози”, хоча висловлювання японських політиків щодо цього питання містять у собі і положення теорії “мирного піднесення / розвитку Китаю”. Так, з одного боку, у 2006 році міністр закордонних справ Японії Таро Асо (麻生太郎) з позицій теорії “китайської загрози” говорив: “Я визнаю, що Китай стає все більш суттєвою загрозою...” [Japan officials... 2006]. Міністерство оборони Японії в офіційних документах явно і неявно називає Китай головною загрозою безпеки Японії та регіону в цілому [Defense of Japan 2008, 3]. У грудні 2005 року Сейдзі Маехара (前原誠司), президент Демократичної партії Японії, говорить у своїй промові у Вашингтоні про реальну загрозу (脅威, *kyōi*) китайської військової потужності. А з другого боку, прем'єр-міністр Японії Дзюн'їтіро Коїдзумі (小泉純一郎) у своєму виступі на Беооському азіатському форумі у 2002 році зазначив: “Дехто вважає, що економічний розвиток Китаю являє собою загрозу. Я думаю не так. Я вважаю, що його динамічний розвиток

економіки створює не тільки проблеми, а й можливості для Японії” [Asia in a New Century... 2002]. Також посол Японії в Китаї підтвердив, що японський уряд не дотримується теорії “китайської загрози” [Japanese embassy... 2005]. А після висловлювань міністра закордонних справ Таро Асо про “китайську загрозу” японський уряд виступив з офіційною заявою, в якій пояснювалося, що Японія не бачить з боку Китаю військової загрози, бо немає ніяких ознак таких намірів [It’s official... 2006]. У жовтні 2006 року були встановлені “стратегічні відносини взаємної вигоди” між Китаєм і Японією в ході візиту прем’єр-міністра Японії Сіндзо Абе (安倍晋三) в Пекін, коли обидві сторони підкреслили, що не сприймають одна одну як загрозу і взаємно підтримують мирний розвиток [China-Japan... 2008].

Реакція в Південній Кореї на теорію “мирного піднесення / розвитку Китаю”. У порівнянні зі США і Японією реакція в Південній Кореї на нову теорію має ряд відмінних особливостей насамперед на офіційному рівні: 1) пріоритетними питаннями зовнішньої політики Південної Кореї є відносини зі США, Японією та Північною Кореєю; 2) відносини Південної Кореї з Китаєм не такі спірні, як у США і Японії, і тому дискусії не були такими політизованими (без жорсткого поділу на прокитайський і антикитайський підхід); 3) зростання Китаю не сприймається як загроза національній безпеці Південної Кореї, а як можливість отримання власних преференцій і встановлення балансу у відносинах зі США і Японією (такий підхід багато в чому пояснюється більш детальною поінформованістю південнокорейських аналітиків щодо проведення реформ та модернізації в КНР, що дозволило їм досить рано зробити висновок про перспективи регіонального лідерства Піднебесної) [Pacific Currents... 2008, 68–69; Between Ally and Partner... 2007, 94–95]. За влучним висловом Джао Хо Чунга, південнокорейські еліти, на відміну від офіційної позиції, проявили “стратегічну подвійність” в оцінках можливого впливу “мирного піднесення / розвитку Китаю” [Between Ally and Partner... 2007, 254]. З одного боку, вони більш стурбовані піднесенням Китаю, бо це може порушити систему безпеки в Східній Азії, і тому виступають за підтримання статус-кво та вважають США головним гарантом безпеки в цьому регіоні. З другого боку, оцінка ролі Китаю ґрунтується на близькості культур Кореї та Китаю, а також на довгій історії взаємин двох країн і спільності історичного досвіду в новий і новітній періоди історії (протистояння західному впливу та Японії). Хоча корейці і китайці билися один з одним під час Корейської війни, але це, звичайно, розуміється як війна між США і Китаєм, а не Південною Кореєю і Китаєм. Ряд південнокорейських дослідників навіть висунули ідею “корейсько-китайського співтовариства”, що, безумовно, вказує на позитивний образ Китаю в цілому і, відповідно, пояснює таке ж ставлення до “мирного піднесення / розвитку Китаю”. Проте культурна близькість не є достатньою умовою для підтримки позитивного сприйняття Китаю в Південній Кореї. Так само, як у випадку з Японією, зміни в південнокорейському сприйнятті Китаю були викликані історичним питанням – включенням у 2004 році в історію Китаю стародавнього королівства Когурьо, чия територія охоплювала більшу частину сучасної Кореї. Це спричинило вкрай негативну реакцію в південнокорейському суспільстві, а багато істориків почали порівнювати сучасне зростання Китаю з імперськими амбіціями династій Мін (1368–1644) і Цин (1644–1912) включити Корею у сферу свого впливу [Between Ally and Partner... 2007, 102]. З цього моменту зазначена суперечка стала одним з найсерйозніших питань у сучасних корейсько-китайських відносинах (!) [Kim Heung-kyu 2008]. Особливо важлива оцінка різкого розширення торговельно-економічного проникнення Китаю в Північну Корею. Ряд дослідників вважають, що Китай має намір перетворити Північну Корею в державу-сателіт, отримавши таким чином колосальний вплив, який збережеться навіть у тому разі, якщо відбудеться об’єднання двох Кореї [Chae Byeong-gun 2008]. Джонг Хюон Гон

йде далі у своїх прогнозах і стверджує, що Північна Корея практично може бути інтегрована в Китай у вигляді його четвертої північно-східної провінції [Jeong Hyung-gon 2006]. Всі ці побоювання щодо економічної залежності КНДР від Китаю також сприяють формуванню більш негативного ставлення південнокорейських інтелектуалів до Китаю.

Висновок. У політичному і науковому дискурсі Китаю дискусія навколо теорії “мирного піднесення / розвитку Китаю” стала першим прикладом відкритого обговорення питань зовнішньої політики країни, що було пов’язано зі спробою розробки власних підходів, концепцій і аргументацій. У результаті відбулося уточнення формулювання самої концепції, а також використовуваної в ній термінології (заміна “піднесення” на “розвиток”) і висунення нової теорії “гармонійного світу”, яка повинна подолати суперечності попереднього її концепту. Ця дискусія мала визначальний вплив на формулювання теоретичних положень зовнішньої політики та офіційної ідеології КНР. Внаслідок критики нової концепції зовнішньої політики сформувалося три групи вчених – прихильники (“оптимісти”) (спираються на традиційну китайську культуру і моральну риторичку), “оптимісти, що сумніваються” (вказали на внутрішні проблеми, які перешкоджають зростанню Китаю) і противники теорії (вважають, що зазначені ідеї не відповідають реальній політиці). З цієї дискусії були виключені всі спірні моменти історії міжнародних відносин Китаю, а самі учасники не змогли критично поглянути на власний китаєцентричний і месіанський підхід в оцінці ролі Китаю в сучасному світі, що є найслабшим місцем обговорення. Суперечності усередині самого дискурсу “мирне піднесення / розвиток Китаю” викликали дискусії між китайськими інтелектуалами, що також вплинуло на критичне і неоднозначне сприйняття нової зовнішньополітичної ініціативи КНР у світі, насамперед у США, Японії та Південній Кореї.

¹ Янь Сюетун – декан Інституту сучасних міжнародних відносин Університету Цінхуа (Пекін), головний редактор “The Chinese Journal of International Politics” (Oxford University Press). 2008 року Янь Сюетун було включено до світового рейтингу Топ-100 інтелектуалів за версією американського журналу “Foreign Policy”.

² Потрійне представництво, або теорія “трьох представництв” (三个代表, *sān gè dàibiǎo*), – ідея, сформульована на XVI з’їзді КПК (листопад 2002 р.) у доповіді Цзян Цземіня. КПК, згідно з новою концепцією, повинна представляти інтереси розвитку передових продуктивних сил, передової китайської культури, корінні інтереси найширших верств китайського населення. Таким чином, навіть на ідеологічному рівні Компартія Китаю з партії, що виражає інтереси трудового населення, стала партією, що представляє інтереси “широких верств” трудового населення. Ця концепція відкрила дорогу для вступу в КПК представників і середньої, і великої буржуазії. Вперше концепція “трьох представництв” була оприлюднена 25 лютого 2000 року у виступі Цзян Цземіня під час інспекційної поїздки в провінцію Гуандун. Подальший розвиток дістала в його доповіді з нагоди 80-річчя КПК 1 липня 2001 р.

³ Ден Сяопін як основу всіх реформ ввів принцип “чотирьох модернізацій”, згідно з яким економіка була розділена на 4 сектори – оборонну промисловість, сільське господарство, науку і промислове виробництво.

ЛІТЕРАТУРА

Переломов Л. С. **Конфуций “Лунь юй”**. Исслед., пер. с кит., коммент. Факсимильный текст “Лунь юя” с коммент. Чжу Си. Москва, 2000.

“Asia in a New Century – Challenge and Opportunity”, speech by Prime Minister of Japan, Junichiro Koizumi at the Boao Forum for Asia // **Ministry of Foreign Affairs of Japan**, April 12, 2002, <http://www.mofa.go.jp/region/asia-paci/china/boao0204/speech.html>

Chae Byeong-gun, JoongAng Ilbo. China's Influence Over the North Rapidly Gaining Economic Weight // **JoongAng Daily**, June 02, 2008, <http://koreajoongangdaily.joins.com/news/article/Article.aspx?aid=2890587>

China-Japan Joint Statement on All-round Promotion of Strategic Relationship of Mutual Benefit // **Ministry of Foreign Affairs of People's Republic of China**, May 22, 2008, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/2649_665393/t458431.shtml

China's Peaceful Development // **Information Office of the State Council of the People's Republic of China**, September 6, 2011, http://www.china.org.cn/government/whitepaper/node_7126562.htm

China's Peaceful Rise in the 21st Century: Domestic and International Conditions. Aldershot, 2006.

Cossa R. Non-military challenges in Pacific Asia: implications for the U.S. and Europe // **7th Waldbrol Group Meeting on the European and Euro-Atlantic Coordination on Security Policies vis-a-vis the Asia-Pacific, Berlin, Stiftung Wissenschaft und Politik**, 12–13 Dec 2004, http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/projekt_papiere/Cossa___Nontraditional_Security_ks.pdf

Defense of Japan. Tokyo, 2008.

Du Guang. The 'Peaceful Rise' and Two Step Over // **www.tecn.cn**, 2008, <http://www.tecn.cn/data/detail.php?id=7451>

Economy E. China's rise in Southeast Asia: Implications for the United States // **Journal of Contemporary China**. Vol. 14, № 44. 2005.

Gao Quanxi. Surpass the peace and war: one political philosophy thought/reflect // **www.tecn.cn**, 2008, <http://www.tecn.cn/data/detail.php?id=6545>

Huang Aiping. To consider the peaceful-rise and peaceful development // **www.tecn.cn**, 2008, <http://www.tecn.cn/data/detail.php?id=12956>

It's official: China not a threat // **Japan Times**, February 1, 2006.

Jae Ho Chung. **Between Ally and Partner: Korea-China Relations and the United States.** New York, 2007.

Jao Ho Chung. Dragon in the eyes of South Korea // **Korea: The East Asian Pivot.** Newport, 2004.

Japan officials call China military threat // **Associated Press**, April 2, 2006.

Japanese embassy to China: the Japanese government do not endorse "China threat" // **Embassy of Japan in China**, 2005, <http://www.cn.emb-japan.go.jp/media/media050718.htm>

Jeong Hyung-gon. The impact of strengthened North Korea-China economic cooperation // **Korea Focus**. Vol. 9, № 2. 2006.

Kim Heung-kyu. China Policy of the New Administration: Security and Diplomacy // **Korean Focus**, April 2008.

Kuehner T. Understanding China: A History Institute Report // **Newsletter of RPRI's Marvin Wachman Fund for International Education**. Vol. 12, № 1. 2007.

Lee Wook Yon. Korean-China Cultural Relations and a 'Common House' // **Quarterly Critical Review of History**, Winter 2004.

Li Qiang. 'Peaceful Rise' and China's Development Strategic Choice // **www.tecn.cn**, 2008, <http://www.tecn.cn/data/detail.php?id=6547>

Pacific Currents, the Response of U.S. Allies and Security Partners in East Asia to China's Rise. RAND, 2008.

Pan Chengxin. Peaceful Rise and China's New International Contract: the State in Change in Transnational Society // **The Chinese State in Transition, Processes and Contests in Local China.** Routledge, 2009.

Pan Wei. Also Discuss the "Peaceful Rise" // **www.tecn.cn**, 2008, <http://www.tecn.cn/data/detail.php?id=12361>

Ross R. S. Balance of Power Politics and the Rise of China: Accommodation and Balancing in East Asia // **Security Studies**, 2006, № 3.

Shih Chih-yu. **China's Just World: The Morality of Chinese Foreign Policy.** Boulder, Colo, 1993.

Shirk S. L. **China: Fragile Superpower: How China's Internal Politics Could Derail its Peaceful Rise.** New York, 2007.

Sutter R. G. **China's Rise in Asia: Promises and Perils.** Lanham, Maryland, 2005.

Vogel E. The Rise of China and the Changing Face of East Asia // **Asia-Pacific Review**. Vol. 11, № 1. 2004.

Wang Yiwei. Chinese Tradition of Thinking Power // **46th Annual ISA Convention Honolulu, 2005**, March 1–5, www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/0/7/0/7/6/p70765_index.html

Wen Jiabao. Full text of Premier Wen's speech at Harvard // **People's Daily Online**, 2003, December, 12, http://english.peopledaily.com.cn/200312/12/eng20031212_130267.shtml

Wen Jiabao, Full text of Chinese premier's press conference // **People's Daily Online**, 2004, March, 14, http://english.peopledaily.com.cn/200403/15/eng20040315_137493.shtml

Zheng Bijian. China's 'Peaceful Rise' to Great Power Status // **Foreign Affairs**, 2005, № 5.

Zheng Bijian. China's Peaceful Rise and New Role of Asia // **Boao Forum for Asia**, 2005a, April 24, http://www.boaforum.org/ziliao/200505/13/t20050513_3826061.htm

Zheng Bijian. Way that Communist Party of China takes in 21st century // **People's Daily**, 2005b, November 22.

Zoellick R. "Whither China: from membership to responsibility" // **National Committee on U.S.-China Relations**, September 21, 2005, <http://www.ncuscr.org/articlesandspeeches/Zoellick.htm>

郭树勇. 大国崛起研究的逻辑, 2008, <http://www.tecn.cn/data/detail.php?id=6233>

郭树勇. 关于中国崛起的若干理论证明机器学术意义, 2008a, <http://www.tecn.cn/data/detail.php?id=8940>

钱皓. 龙文化、大国心态、中美关系--对中国受害者心理的历史与理论考释 // **国际观察**, 2004, № 2.

陆钢, 郭学堂. 中国威胁谁解读“中国威胁论”。上海, 2004.

讨论中国崛起的战略机遇期 // **Academy of Marxism, Chinese Academy of Social Science**, 2006, <http://myy.cass.cn/file/2006011020360.html>

夏立平, 江西元. 中国和平崛起。北京, 2004.

王建. 论中国“和平崛起”之可能 // **Sohu.com**, 15.04.2004, <http://business.sohu.com/2004/05/23/90/article220239064.shtml>

王义桅. 从‘和平崛起’到‘和谐世界’。北京, 2006.

张剑荆. 南风窗: 中国的崛起是一场革命 // **Southcn.com**, 13.05.2004, <http://www.southcn.com/nflr/llzhuanti/hpjq/mtsy/200405130508.htm>

中国崛起国际环境评估。天津, 1998.

中国: 大国崛起。杭州, 2004.